

Schrijvers die flirtten met de dood

déjà vu Paul van der Steen

Joost Zwagerman is niet de eerste literator die de hand aan zichzelf sloeg. Ook in de negentiende eeuw flirtten schrijvers met de zelfgekozen dood. Een beroemd Nederlands voorbeeld was François HaverSchmidt, wellicht bekender onder zijn pseudoniem Piet Paaltjens.

De dood lag in de negentiende eeuw steeds op de loer. Gebrekkige hygiëne en barre leefomstandigheden, maar ook ziektes bekorren de gemiddelde levensduur.

De negentiende eeuw was bovendien de eeuw van de Romantiek. Bij het verheerlijken van de schoonheid hoorde ook het bezinzen van verval. De dood, ook de zelfgekozen dood, fascineerde.

Veel gelezen was Goethes, al in 1774 verschenen roman 'Die Leiden des jungen Werthers'. Daarin worstelt de hoofdfiguur met het leven en zijn onmogelijke liefde voor Lotte, die al met een ander is verloofd. Uiteindelijk ziet hij er geen gat meer in en schiet zichzelf door het hoofd. Het duurt dan nog een halve dag voordat hij werkelijk sterft. Het boek leidde tot een ware Wetherkoorts. Talloze jongelingen in Europa zouden het voorbeeld van de romanfiguur volgen. Tegelijkertijd betwijfelen sommige historici of het boek ook in Nederland die levensverwoestende impact had.

In elk gevoel hoeft het niet te verbazen dat in die tijd en die sfeer iemand als François Ha-

verSchmidt (1835-1894) al vroeg met de dood bezig was. Hij huurde als student theologie in Leiden ook een kamer boven het bedrijf van een begrafenisondernemer. HaverSchmidt dichtte: "Als ik een bidder zie loopen., / Dan slaat mij 't hart zoo blij, / Dan denk ik, hoe hij weldra / Uit bidden zal gaan voor mij".

De jaren op en rond de universiteit waren voor de zoon van een apotheker annex wijnhandelaar nog betrekkelijk onbezorgd. Als predikant in het Friese Foudgum, Den Helder en uiteindelijk Schiedam kreeg HaverSchmidt later steeds vaker last van depressies. Aan zijn moederskant kampten meer familieleden met deze problemen. Zijn vrouw hield de dominee mee op de been. De letteren hadden een soortgelijke functie.

HaverSchmidt koos de ironie en een literair alter ego, Piet Paaltjens, om zijn gevoelens van zwaarmoedigheid te verwoorden. Zijn in 1867 verschenen bekendste werk kreeg een niet al te vrolijke titel: 'Snikken en grimlachjes'. Tegelijkertijd stond dat boek bol van de humor.

Als Piet Paaltjens bespote hij het sentimentele van de Romantiek. Terwijl demonen zijn eigen geest plaagden, maakte hij een lachertje van de zelfgekozen dood. Hij schreef: 'Wat kon zaalger voor mij zijn / Dan, onder helsch geratel en gestamp / Met u verplet te worden door één trein?'

Het gedicht 'De zelfmoordenaar' begint zo: 'In het diepst van het woud / - 't Was al herfst erg koud - / Liep een heer in zijn een-tje te dwalen. / Och, zijn oog zag zo dof! / En zijn goed zat zo slof! / En hij tandknerste, al was hij aan 't malen'.

Een paar strofen verder beschrijft Paaltjens hoe de man zich ophing aan een dikke eikentak. Zijn lichaam bleef er een paar seizoenen hangen, tot in de zomer een paartje een plek in het bos zocht om de liefde te bedrijven. Tijdens de daad gleed een laars van het al verteerde been van de man aan de strop. 'In een wip was de lust om te vrijen geblust', dichtte Paaltjens luchtigjes.

Zeker in zijn tijd in Schiedam begon HaverSchmidt steeds meer te twijfelen aan zijn geloof. Hij bleef ondertussen worstelen met neerslachtigheid. "Soms is het overall nevel; het houdt niet op zachtjes en doordringend te regenen", preekte hij in 1889.

In 1891 overleed HaverSchmidts echtgenote geheel onverwacht. Die klap kwam hij niet meer te boven. Tijdens een zoveelste depressie op 19 januari 1894 maakte HaverSchmidt daadwerkelijk een einde aan zijn leven. Hij hing zich op aan een gordijnkoord van de bedstee. De naaister van de familie vertelde ruim zes decennia later hoe gruwelijk zijn einde moet zijn geweest: "Er was een bedstee in dat huis en daarin heeft hij zijn laatste strijd gestreden, de tekenen waren zichtbaar doordat hij met zijn schoenen het beschot heeft bekrast".

HaverSchmidt werd begraven in Schiedam. In herdenkingsartikelen werd met geen woord gesproken over de doodsoorzaak.

HaverSchmidt koos de ironie om zijn gevoelens van zwaarmoedigheid te verwoorden

François HaverSchmidt (Piet Paaltjens)

Het is geen rechte weg naar boven

Mehdi Jomaa leidde de overgangsregering die de Tunesische revolutie op democratisch pad bracht. Vandaag vertelt hij in Den Haag wat de wereld van die transitie kan leren.

INTERVIEW Marno de Boer

“Wanneer gaat u terug om een politieke partij op te richten?” Met die vraag schiet een Tunesische advocate Mehdi Jomaa aan in een restaurant in Parijs. Hij doet het voorstel lachend af. Enkele jaren geleden had de vijftiger überhaupt niet gedacht dat hij zich ooit oud-politicus zou mogen noemen. Hij was in 1988 uit Tunesië vertrokken en werkte als directeur bij een groot Frans bedrijf. Toen de Arabische lente in 2011 begon met een revolutie in zijn vaderland, volgde Jomaa de gebeurtenissen via de televisie.

Nadat dictator Zine el Abidine Ben Ali in januari 2011 het land ontvluchtte won de islamistische partij Ennahda in oktober van dat jaar de eerste democratische verkiezingen. En in maart 2013 kwam Jomaa naar Tunesië als minister van industrie.

Maximaal een jaar, beloofde hij zijn vrouw en vijf kinderen. Maar intussen groeide de onrust in het land. Islamisten en seculieren raakten slaags bij demonstraties, en op een eerste politieke moord in februari volgde een tweede in juli. Onder grote druk droeg Ennahda de macht over aan een interim-regering onder leiding van Jomaa. Die bereide de nieuwe verkiezingen van oktober 2014 voor. Die verkiezingen won Nidaa Tounes, een seculiere partij waarin ook mensen uit het oude regime een plek hadden gevonden. Om aan een meerderheid in het parlement te komen moest Nidaa Tounes een brede regering vormen, met daarin een ministerspost voor Ennahda.

Vandaag is Jomaa in Den Haag om op het Prinsjesfestival over zijn ervaringen te vertellen. Dat festival besteedt rond Prinsjesdag aandacht aan democratie in binnen- en buitenland. Thema is dit jaar 'De kunst van conflict en compromis, 1815-2015. Staten-Generaal: werkplaats van de democratie'.

Ervaring met conflict en compromis heeft Jomaa zeker. Tunesië is het enige land waar de revolutie van de Arabische lente zich met horten en stoten richting democratie beweegt.

Hoe is Tunesië erin geslaagd zijn revolutie niet te laten ontaarden in geweld?

“Tunesië heeft een redelijk goed opgeleide bevolking en een sterk maatschappelijk middenveld. Die organisaties zijn onder de dictatuur van Ben Ali gelukkig nooit verdwenen. Op het dieptepunt van de politieke crisis, in de zomer van 2013, trokken zij het initiatief naar zich toe. Denk bijvoorbeeld aan de nationale vakbond, de orde van advocaten en de grootste mensenrechtenorganisatie. Zij stelden voor dat de regering plaats zou maken voor een neutrale overgangsregering die nieuwe verkiezingen moest voorbereiden.

“Ik kwam in beeld als veilige interim-premier omdat ik geen enkele ambitie had om na de verkiezingen aan te blijven. Ik wilde terug naar mijn oude baan in Parijs. Ik heb er ook bewust voor gekozen alleen met ministers te werken die beloofden geen zitting te nemen in een volgende regering.”

Voor welke uitdaging stond u?

“De sfeer in Tunesië was verhit. Er waren gewelddadige demonstraties, terreuraanslagen, stakingen. Bovenal moest mijn kabinet verkiezingen organiseren en zorgen dat alle partijen de uitslag zouden accepteren. Ons grote voordeel was dat de meerderheid van de Tunesiërs democratie als de toekomst voor het land zag.

“Daarnaast moesten we op korte termijn iets doen aan de terreurdreiging en de economische problemen. We zijn begonnen met het bestrijden van belastingontduiking en hebben subsidies gehalveerd. Mensen ontvingen vaak aan subsidies, voor bijvoorbeeld brandstof, zo veel als hun salaris. Dat was economisch onhoudbaar. Het begrotingstekort bedroeg bij mijn aantreden 9 procent. Dat heb ik gehalveerd.”

Dat zijn geen makkelijke maatregelen. Hoe overtuigde u mensen van de noodzaak?

“Veel Tunesiërs dachten dat de revolutie alle problemen zou oplossen, zoals de gebrekkige infrastructuur, de werkloosheid of de achter-